

Ратко **МАРКОВИЋ** **РИБАНИН**

ПОРТРЕТ ПЕСНИКА ВИТЕ МАРКОВИЋА

У српској поезији шездесетих година овога века генерацијски се издваја један талас који и данас траје, у томе таласу посебно се истичу својим самосвојним гласом песници: Вита Марковић, Бранислав Петровић, Магија Бећковић и Божидар Шујица.

Вита Марковић је рођен у Подравном (Босна), 1936. године. Детињство је провео по ратним логорима и збеговима. Основну школу завршава у Брчком, на Филолошком факултету у Београду завршава студије светске књижевности са теоријом књижевности. До сада је објавио девет књига песама: ПАНИКА ТЕЛА (1963), ОПАСНОСТИ ГЛАВЕ (1967), ПАКАО (1969), ПУСТОШ И СМРТ (1971), УДЕС (1973), НАСМЕЈАНА ЖРТВА (1975), ДРУГА КОЖА (1978), ТЕСНА ШУМА (1981) и ПОХВАЛА ЛУДИЛУ (1985) уз два обимна избора: ИЗАБРАНЕ ПЕСМЕ (1979) и ИЗАБРАНЕ ПЕСМЕ (1981). Аутор је једне АНТОЛОГИЈЕ И КОМЕНТАРА САВРЕМЕНЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ МИСАОНЕ ПОЕЗИЈЕ (1980). Потом, треба указати на његов доста обиман прозни опус у који спада трилогија ХУЈЛА (1980), ЖЕСТ (1983), МУК (1984), која је преведена у целини на македонски језик под заједничким насловом ГОЛЕМАТА УКА (1987). Посебну целину чине књиге ПОЕЗИЈА И МЕТАФИЗИКА, ФИЛОЗОФИЈА САМОБЕ и ЕВО КАКО СЕ ПОСТАЈЕ ЈАК, све три објављене 1988. године. Ради употпуњавања слике о његовом књижевном раду треба напоменути да је Вита Марковић аутор тридесетак есеја, интервјуа, поговора и предговора књигама запажене филозофске библиотеке Хоризонти издавачке радне организације ГРАФОС. Библиографија о песнику бележи преко сто педесет значајнијих студија, критика и белешки до сада.

Песме су му превођене на руски, пољски, француски, мађарски, румунски, турски, словачки, енглески, албански и македонски језик, а многе су заступљене у антологијама. Добитник је низа књижевних награда: Омладина, Исидора Секулић, Борбе Јовановић и Драинац. Све ове чињенице говоре о богатом, разноврсном и самосвојном књижевном раду Вите Марковића.

Једини начин постојања за песника је певање и натпевање дисонантних гласова што прете да симфонијску музику претворе у шиптање неприродних шумова. Крилима духа песник тежи да надиђе зов понора, да спречи продор празнине у тело, у биће човека. Чврста воља савладава болести духа и тела и налази одговоре неодговорима. Реч уметника од јаве гради сан, од „сузе бисер“, за песника живот је прави и једини изазов, тако га и прихвата.

Вита Марковић се оформљује као изразити лирик шездесетих година и траје у самом врху југословенскога песничтва до данас. Критичари су са различитих аспеката указивали на његове вредности, по-

себно надахнуто писао је Божа Вукадиновић указујући на један посебан феномен ове поезије, на такозвану „поезију тела“, затим Богдан А. Поповић, Радомир Константиновић, Предраг Протић, Мирослав Егерић, Миодраг Богичевић, Радослав Војводић, Срба Игњатовић, Чедомир Мирковић и многи други (Види: Вита Марковић: Ево како се постаје јак, Београд, 1988, у прилогу: Важнији библиографски подаци),

У критици се најлакше вредност одређује употребљивањима, тако имамо случајева који указују на сличности и разлике поезије В. Марковића са поезијом Васка Попе, са Његошевим десетерцем, са Симом Милутиновићем Сарајлијом, али, увек је то била могућност да се приступи сагледавању ове сасвим особене књижевне појаве и његове пшплавне метафоре душе и тела, његова крика из немогућег тајанства. Његову поезију од савременика одваја самосвојан хумор, иронија и симболизам. Његов песнички свет изискује озбиљан приступ, било да сагледавамо стил и језик, било тематику и мотивско-поетску слику, или, филозофски, етички и естетички код. И, мада се Вита Марковић одредио према свим системима живљења и стварања, као „дивља поропац“ која осваја и раздире простор, стварајући нова поља наде. Његов Чова уз планину баца ноге, уместо умора, осећамо ту дивљу снагу која савладава препреку неуморно, једноставно, то произилази из речи „баца“, још је више снаге у стиховима:

*Корача, ногама удара,
Као да буди камење на спавању.*

(Човек — Орхидеј)

Да бисмо потпуније сагледали ту снагу духа што из ноћи као обала мора „нариче“ да растера страх човека у себи загледанога у тајанство као какву „скотину“ коју треба савладати, можда је потребно да се вратимо његовome завичају и изходној песниковога бића, можда је тамо бар део решења загонетнога света и песничтва, можда у суровости планине: Звјезде, Радове, Сушице и Јавора. У тешким и дугим, снеговитим зимама са отепнутим завијањем вукова, док се у врлуем јулу од жеге пале врхови јела. То је предео дивље лепоте и чудне босанске ћутње пред олују скривену врховима планина, ту суровост морала је савладавати снажна воља човека која наставља свој пут и продубљује се у песмама Вите Марковића, то је непрекидан ехо у његовој поезији, па и прози.

Почен законима природе песник дрско одговара на изазове живота, он не дозвољава себи да буде задепнен олујом, он јој долази у сусрет сасвим спреман на ударе громава, на ударе сулбине. То је произвело у песничком свету В. Марковића хармонију реалнога и иреалнога, у немогућем простору „распуклога“ неба, у паду материје он гради уметнички могућ свет, свет чврсте воље којој садашњост неће бити тежак камен о врату.

Бунтовни, младалачки свет ватре, буре у телу и души, сажет је у првој књизи песама ПАНИКА ТЕЛА. То је свет бунта, хтења, активизма и одуховљења дивљег крика усправне снаге. Већ у следећој песничкој књизи ОПАСНОСТИ ГЛАВЕ, песник се приклања мудрости, спутава спраст — снажи мисао, значењски згушњава говор слично Сими Милутиновићу Сарајлији и Његошу. Читајући наредбе књиге песама: Пакао, Пустош и смрт, Удес, Насмејана жртва, Друга кожа, Тесна шума и Похвала лудилу — постављамо себи питања: јесу ли ово симболи и метафоре које указују на реалност света око нас или се нима именују тишине скривене у бићу човека, или, и једно и друго? Све што више будемо исчитавали стихове наведених књига, видећемо да нам се одго-

вори удаљавају, а простори песничкога света се продубљују и усложњавају. Једно је несумњиво јасно, то је основна тенденција песника да се ојача јединка до надмоћне снаге, како би надвладала изазов „лакла“, „насмејане жртве“, „дудеса“ и „тесне шуме“. Песников је Чова одговор на етичком плану силама „нељуда“. Продором у онострано, у просторе недохвата, невиди и нечуја, песник ствара простора за самопоуздање човека, за буђење неслућене енергије унутар себе.

Сукоб јединке са силама божанске моћи у ПАНИЦИ ТЕЛА, више је бунт и резигнација, касније тај сукоб је одређенији, снага воље се преображава, њен је играч ироничан према противнику да би превазишао траги-комичну ситуацију у којој се живот одвија. Ојачана до осећања надмоћи таква јединка је основно упориште у песничтву, па и прози, нарочито у Хули. Његов Чова улази у игру често порушених нада изнутра и споља, али, откривалачки се препушта животу, буди несхватљиву снагу у себи, изненада ће заимати снагу лава, али, не сме се губити из вида могућности пораза, човек мора бити непрекидно будан, готову је важна опомена:

*На путу према вечности
Храбри су се одавно
Насмејали горко*

(ГОЛИ ЖИВОТ, Поезија и метафизика, стр. 48)

За Виту Марковића увек излаз постоји, то је оно што представља оптимизам његове поезије, а чини се да је заснован на једном обрту Зеленове поставке односа простора између корњаче и Ахила, према тој теорији увек постоји простора и времена за корак спаса, наравно ако се песнички схвати свет, јер, крај се не може одложити, може се надићи. Јединка у песничтву улази у игру, она надраста себе и сукоб, у сусрету са смрћу излази ојачана, постаје симбол трајања. Снага песникове духа оснажује читаоца ослобађајући у њему снагу за свакодневницу, јер га припрема за јачега противника. Стрпљиво ћемо помоћу симбола и метафора песника одгонетати противника у себи, а њега открити и надјачати знак је преображаја у нама, знак је буђења наше потајне снаге. Песничтво отуда има магичну улогу, јер је у њему снага која ће одапнати и очистити душу човека постављањем пред њега нерешивих проблема. Како надвладати опасности главе у нама и око нас, жив проћи пакао, како преживети удес, пустош и смрт, како трајати у свету нељуд сила, како натпевати и наиграти певаче и играче чија лица нисмо у могућности да видимо? Како откључати закључати срца, како упутити осмехе из бескраја у бескрај? Много је тога што не знамо како, али песничтво постављањем тих питања, продубљава простор човека, даје одговоре неодговорима, како то лепо примећује Миодраг Болићевећ.

Песник је у извесном смислу речи маг, он ритмом и музиком речи призива силе добра, а одбија гвбу и гмазину, јер и нељуд сила има своје биће, своје језике и своје зубиће. Песник не дозвољава себи да задрема да га зло задеси, он је тај који на аждају насрће, који из себе празнину изгони, који од себе пустош одбија, он је тај који отвара врата бескраја.

До сада су критичари увиђали један интересантан ход трагичног у комично у овој поезији, што је сасвим логичан след природе која хоће себе изнад себе, песника који надилази немогуће испречено пред човека па и саму смрт. То комично има горак укусу гротске.

Имајући у виду утемељеност исказа и уметничке истине на стварним животним проблемима морамо се задржати на својероном виду хумано-ангажованог чина. Тај ангажман није везан за идеју, није про-

извод тренутка већ осећања човека и његова места у космосу. Опуда се тај хуманитет издиже изнад тривијалности и црно-беле слике свега, његова песма саткана је од одзива светла у тами бескраја, од дозива велике љубави бића скупљених око прогорелог длана материје. Има наде на стази ограниченог постојања човека. У ритму бића ритам је бескраја, треба га осетити ради сопственог мира у коме се чују гласови тишине.

У свакодневљу је реч вапијућег упућена човеку у уво, он је не чује. Где је човек? У песми? Треба га извести игром у свет. Зато песник суочен са леденом осамљеношћу и неразумевањем сам ствара свет, ради свега који мора доћи, у који песма верује, то је хуманији свет бивства, његову песму бола уобличава енергија наде.

Књига ОПАСНОСТ ГЛАВЕ још је чвршће везана за реалитет живота, простор човекове егзистенције као да се своди на јазбину, обузет осећањем ништавности човек се креће као „тесна пустош телесна“, има „сапет језик“ и „тесне речи“, јер хоће што већу контрастну раван збиљи која се већ тадашње, 1967. могла горко наслућивати.

У пределу пакла обликом човека остати се не може. Ако песник каже „има пакла, нема раја“, јасно је каква је збиља могла узроковати такво осећање. Песник не гради представу пакла, већ тражи начина да се ослободи запрљаја сатанске силе и живљења у присуству корака смрти. У трагању за излазом он се метафизички описује у замуне просторе, али нимало романтичном представом, већ ничеанским поимањем, свесним бићем које смрт прихвата као реалност и оломену, као снагу која условљава реално схватање и одмеравање изазова, зато он каже: „сва ми снага на измаку снаге“, или, иронично: „живот кра-так да би био за ме“. Ако томе додамо стих: „смрт ће нашем служит распаћењу“, онда нам се учини да је сурова збиља наднела своје паклене језике над песничку неразориво сујетну игру у којој не може бити другог победника сем њега, у песми то тако остаје, у животу, може и сасвим супротно.

Објекат поезије Вите Марковића је човек, у најширем смислу, од прве књиге *Песник тела* до најновије, прозе, *Ево како се постаје јак*. У његовом Чови обитава свеукупност, универзум, а сам човек може, бити и „космичка грешка“. Не стоји ли то у извесној супротности? Да, ако се гледа филозофски на систем логички чврћен, међутим, песник свој свет гради управо на таквим, дакле, апсурдним поставкама које су израз суштине битка, Једнога, то једно настава светове, светови у њему ничу попут самога лика божанства, пале се и гасе светла жића, јер Једно има облике замисливога и незамисливога, изрецивога и неизрецивога. На човека непрекидно реже зуби празнине, на њега кидипу поред нелепа и нељуда, наказаца и приказица, још и болесно време, отрован простор, граница ума му ограђује простор, чула остају прекраћена да осете простор сна и маште, а тек оно што се само слупи кожом и телом, што је изван сна и сна и маште, е то је оно чему ова поезија хоће да да облик. Њена снага је у слупти, у шумовима који пролазе између чула, у наговештају плуска материје просторима што их називамо: празнина. То осећање даје овоме песнику снагу и актуелност, јер, Чова му левим оком „отвара“ небеса, десним „помера“ планину, под ребром чува дах вечнога. Осећање узвишености граде реалитети пакла, тесне плуме и лудила песника и просјака, тајанства неба и земље, помиле и појединости, у његова осећања забодени су снови Ахила и стреле, одсликано је померање понора и дрхтање црна Сунца, страх и надмоћ, пораз и победа. Свака за себе песничка књига Вите Марковића, јесте један савладан безизлаз на духовном плану.

Посебну скупину у његовој поезији чине млитаве, безвољне, безизражајне људске прилике претворене у смрале сенке, спас чекају под

маском лажна лица, јер би се под сунцем расточила. Само снага сопствене воље може ослободити тело стиска сатане, како јуче, тако и данас, нема снаге у судбини, она је у нама, нема је у чекању, она је у стиснутим речима што се даве у нашим прсима, на нама је да именујемо своје време и своје заблуде, своје противнике и поразе, и да снагом срца и ума закорачимо у први дан пред нама.

Посебно подвучена нога комичним обртима чини поезију Вите Марковића забавном, а изразити лирски преливи дају јој љупкост, тежња ка узвишеном чини је често трагичко-озбиљном. Оптимизам се открива у просторима још људским умом нетакнутим, на путу сазнавања бесконачни су простори радости и туге, човек чиста срца у души носи бесконачност. Али, на врховима планине где обитава душа песника дубоке снегове бола не отапа ни радост пролећа и сунца, то је оно осећање линије бескраја, којом тече река заноса и заблуда, туге и радости, на томе путу коб је људска неприметна.

Најновија песничка књига ПОХВАЛА ЛУДИЛУ није ода песниковом таленту и заносу маште, песник дрско прелази линију бола, не признаје „ја“ у сенци сна, улази у протсоре забрањене за гласоноше и лучноше, пресећу га уштиркани језици зла, снагом воље избија из њега снага „вук времена свога“, његове речи нису го крик, испадају кроз кожу, сеју наду пустињом духа преко савијених вратова избледеле туге, у закљученим одајама маште вршишти простор побуне:

*Пробудите курјаке Ратнике
С оживљима борбе у срцима
Велике и последње мајсторе
Пејзажа нових дана*

(Мук)

Књига ПОХВАЛА ЛУДИЛУ цивилизацијски проблематизује трагику савременог човека, мудраци већ шапћу: „светлости, светлости, а пејзажи глади под трепавицама“ израз су понора у човеку нашега времена, у систему логике која нема отвора, већ саму себе прождире, градове су окитила духовно-телесна страшила, лажне руже у крилима мртваца чекају на пвоздене бераче. Кроз напукло небо провирују ветрови, срце трагача препуно је бола, улицама маршују смрзнуте сенке, где је нада?

И, на крају да се ставимо под знак питања, зар нам је потребан скок у понор да бисмо отворили врата бескраја? Песнички свет Вите Марковића једна је непрекидна борба и нада:

*Људић очи упире
Бескрај врата отвара:*

*Једна врата отвори
Друга му се наметну*

*— Живи звезда далека
У дну срца његова*

(Људић очи упире)

Ово је поезија несаломиве воље, једне дивне чежње у којој немир духа обезбеђује мир сна. У сну сабеседника наставља се игра на пораз сопственога „ја“ ради новог поља наде.

Вита Марковић упоредо проширује свој исказ прозом. Трилогија ХУЛА — ЖЕСТ — МУК чине једно несвакидашње прозно остварење,

један спој филозофског и песничког фантазмагоријским исказом. Неубичајена форма и исказ нису израз песниковога хтења да се буде нов ни другачији, већ је то била потреба саме грађе која се не да затвори у класичне форме казивања, да је то тако, налазимо потврду у самом делу. Нити тема, нити простор, нити време и ликови не могу се увести у један класичан развој догађаја, то није само прича, већ и иронија. Још један доказ и потврда вредности ове прозе стоји нам на располагању, а то је низ књига савремених аутора сличнога исказа које настају и појављују се након ХУЛЕ — ЖЕСТИ и МУКА.

Своје филозофско-естетичко поимање песничкога чина и песника Вита Марковић даје у трима најновијим књигама: ПОЕЗИЈА и МЕТАФИЗИКА, ФИЛОЗОФИЈА САМОЋЕ и ЕВО КАКО СЕ ПОСТАЈЕ ЈАК. Оне не представљају само опис песничкога искуства и следа осећања, већ у извесном смислу представљају покушај да се да одређење једне метафизике и филозофије песништва. Наравно, његови ставови су исказани песничким терминима уз велики ослонац на индијско песништво и филозофију. И у овим књигама је настављено једно хтење, хтење да се снагом ума и воље учини искорак у досада непознате просторе, да се прекорачи граница ума, да се учини блесак светлости помоћу маште и врисак свих чула одједном, да се раздре уво празнине. Наравно, врата бескраја су увек иза искуственога, иза реченога, плодови наговештаја остају као неименовани звуци. Овде је присутан ирационалан однос према спознајном, могућем, стваралачки зов према песнику осећа се кожом, бићем, никако једним чулом или само разумом, по њему, спор са временом и простором је израз откривалачке снаге песника, он је откривалац саме суштине. У језику песника је слобода и нужност сећања себе. ФИЛОЗОФИЈА САМОЋЕ уједно је изоштравање ума. Ово је покушај да се покаже излазећа снага ствараоца и да се истовремено буде њома, тај покушај води песника већ познатим врховима ума који су пронели светом славу песништва и прелама их кроз сопствено песништво искуство. Могло би се рећи да ове три књиге осветљавају реалитет песништва Вите Марковића, стога бисмо их могли окарактерисати као поеме самоспознаје песника и песништва. Искуство осећањем додирнуто чини основу књиге ФИЛОЗОФИЈА САМОЋЕ, она не даје формиране етичко-поетичке ставове, већ искуство којим се долази до појединих ставова, стога имамо једну аутентичну књигу о разликовању индивидуума песника у односу на његове савременике. Ма колико било објективности у исказивању ставова и искуства песништва, они остају у границама субјективнога, не ради односа субјект — објект, већ због начина, искуствено мишљење не може дати другу врсту спознаје сем субјективне. Он остаје веран своје унутрашњем гласу песника и искрено ће проговорити: „У свако време и на сваком месту само сам сањао. У сновима сам звезде, планете, чуда дохваћао.“ (Филозофија самоће, стр. 66, глас 56).

У одређивању песничке истине Вита Марковић, суштину песничког чина налази у њему самом, у неодређеној и неухватљивој константи, у природи песника, у самом дару природе. Оно метафизичко, непојамно свему претходи тако да: „Песник из себе ниче“. Ту непојамност и дар природе покушава да дефинише књигом ПОЕЗИЈА и МЕТАФИЗИКА. Посебну пажњу поклања несвесном, свеобухватности и суштатвености једнога, вечности у тренутку-тренутка у вечности. Песнички ред је очит у ставу којим се тврди да је сјај љубави незамислив без поезије, као и став према коме поезија љубави дарује бесмртност. Песничко самољубиво поистовећење са самом суштином није ништа друго до успостављен лирски ред ствари, са логичким следом једне ирационалне везе међу појавама.

Књига ЕВО КАКО СЕ ПОСТАЈЕ ЈАК наставља трагање за човеком чисте душе, чисте душе нису ништа друго до неустрашиви трагачи који

се самом ђаволу подсмевају, који укидају време и простор у име вечности. Илузија освајања вечности постаје опсесија Орхидеје, тако он поприма улогу метафоре вечности у коју се уливају реке пролазности. Стога је логичан крај у „Поговору трагача“:

— Живот је испаштање — пише
меланхолични Шопенхауер.

— Живот је чежња за величанственом
пропашћу — ја му отписујем.

— За све што радим питам своје биће.

(Ево како се постаје јак стр. 75)

Овим речима круг казивања се затвара, или, преклапа са оним ставом који смо већ навели: „лесник ниче из себе“, а што потврђује наш став о једном песнички објективизованом искуству драгоценом за песнике.